

KAZANKAYA KÖYÜ ESKİ CAMİ^{1*}

Betül ÖZCAN BALKIR^{2**}

Anahtar Kelimeler: Kazankaya Köyü, Eski Cami, Merkezi Kubbe, Bağdadi Kubbe

Yozgat'ın Aydıncık İlçesine bağlı Kazankaya Köyü, Yozgat il merkezinin 100 km kuzeydoğusunda, Aydıncık ilçesinin 10 km kuzeyindedir. Kazankaya Köyü Eski Camisi, Çekerek Çayı'nın doğu ve batı yakalarına kurulmuş köyün, batı yakasının merkezinde kuzeyden güneye eğimli bir araziye yerleşmiştir. Dikdörtgen planlı ve kırma çatılıdır.

Caminin kuzey cephesinde eksende yer alan harim kapısının alınlığında bulunan kitabede “Maşallah La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah sene H.1326 (M.1908-1909)” ifadesi yazılıdır. Bu tarihin inşa veya onarım tarihi olduğu belirtilmemiştir. Ancak mimari özellikleri göz önüne alındığında, inşa tarihi olma ihtimali yüksektir. Eğer onarım tarihi ise, yine mimari özellikleri bu tarihten kısa süre önce inşa edilmiş olduğunu düşündürmektedir. Arşiv kayıtlarından 1838’lerde köyde bir cami bulunduğunu; ancak harap olduğunu öğreniyoruz. 1841’lerde ise bu caminin harap da olsa kullanılabilir vaziyette olduğu anlaşıyor³. Dolayısıyla 19. yüzyıl ilk yarısında köyde mevcut bir camiden bahsedilmekle beraber, akıbetine dair bir kayda henüz rastlayamadık. Kazankaya Eski Camisi muhtemelen kayıtlarda geçen eserin yerine yapılmış ya da bahsi geçen caminin büyük bir onarım geçirmesiyle yeniden hizmete açılmıştır. Minaresi ise üzerindeki Türkçe kitabesine göre 1974 yılında eklenmiştir.

Mimari bakımdan asli durumunu büyük ölçüde koruduğunu düşündüğümüz yapı, 2012 yılında büyük bir yangın geçirmiş ve ahşap bölümleri büyük oranda yanmıştır. Yakın zamanda onarılmış ve yeniden hizmete açılmıştır.

Harim duvarları kabayonu taşla inşa edilmiş, duvar köşeleri, pencere söveleri ve kemerlerinde ise düzgün kesme taş kullanılmıştır. İç mekân, yanlarda düz ahşap tavan, ortada ise bağdadi kubbe ile örtülmüştür. Örtü, örtüyü taşıyan dört direk, mahfil ve mahfili taşıyan destekler, son cemaat yerini taşıyan destekler ve minber ahşaptandır. Mihrap büyük ihtimalle alçıdır. Dıştan örtü sistemi kiremit kaplıdır.

Cami, son cemaat yeri ile kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Cepheler kütleli bir görünüme sahip olmakla birlikte, malzeme ve pencere açıklıkları bu görünüşü yumuşatır. Dıştan dört yöne eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Çatının dört yönde uzantısı saçağı teşkil eder. Minaresi, yapının kuzeybatısında bağımsız olarak inşa edilmiştir.

Yapının batı cephesinde iki, güney cephesinde dört adet tek, doğu cephesinde ise altta dört, üst seviyede bir pencere açılmıştır. Kuzey cephede ise alt seviyede iki yanda birer, eksende üst seviyede de bir pencere bulunur. Kuzey cephede eksendeki yatay konumlanmış küçük elips biçimli pencere haricinde bütün pencereler yarım daire kemerli birer açıklığa sahiptir. Pencereler, düzgün kesme bloklardan kemer ve söve taşlarıyla çerçevelenmiştir. Metalden şebekeler vardır.

Kuzey cephenin önünde bulunan son cemaat yeri, doğu-batı yönlü dikdörtgen planlıdır ve altı ahşap direk taşıyan kemerlerle dışarı açılan bir revak şeklindedir. Revak, bahçeden 10 cm kadar yüksek bir seki üzerindedir. Düz ahşap tavanla örtülmüştür. Doğru ve batı yanlarındaki duvar bir miktar yükseltilmiştir. Altı serbest iki de duvara bitişik ahşap direk, ahşaptan basık kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Direkler piramidal kaideler üzerine yerleştirilmiştir.

^{1*} Bu çalışma, daha önce Toplumsal Araştırmalar 2 kitabında yayımlanan "Yozgat Aydıncık Kazankaya Köyü Eski Camisi" isimli çalışmanın gözden geçirilerek güncellenmiş halidir: Özcan Balkır, B. (2022). Yozgat Aydıncık Kazankaya Köyü Eski Camisi. Toplumsal Araştırmalar 2. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, s.32-45.

^{2**} Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, betul.ozcan.balkir@bozok.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6634-2818.

³ Güngör, 2017, 120: Karye-i Kazankaya Tabi-i Kızıl Künbed Nahiye-i Mezbur, BOA., NFS.d. 2517, (29 Zî'l-hicce 1256/21 Şubat 1841), v. 136 – 139.

Minare, son cemaat yerinin kuzeybatısında yapıdan bağımsız olarak yapılmıştır. Kare prizmanın yüksek bir kaidesi vardır. Kaideden gövdeye köşeleri üçgenlerle pahlanmış kübik bir pabuçla geçilir. Gövde ve petek silindriktir. Şerefe altı beş sıra testere dişi silmeden meydana gelir. Kaidesi düzgün kesme taş görünümlü olmakla birlikte, sıvandığından malzemesi anlaşılamamaktadır. Pabuç kısmı da çimento sıvalıdır. Gövde, petek ve şerefe tuğladan yapılmıştır.

Harimin kuzey cephesi simetrik düzendedir. Eksende harim kapısı ve iki yanında alt seviyede birer pencere açılmıştır. Harim kapısının üstünde de elips şeklinde bir pencere yer alır. Harim kapısının düzgün kesme taştan dikdörtgen bir çerçevesi vardır. Kapı açıklığı basık kemerlidir. Kapı alınlığının ortasında, enine dikdörtgen çökertme biçimli bir kitabe levhası yer alır. Çerçeve, metalden dekoratif bir saçakla son bulur. Kapı kemeri çökertilmiştir. Kilit taşı ise daha ayrıntılı şekilde vurgulanmıştır. Kapının çift taraflı ahşap kanatları son onarımından kalmadır.

Caminin iç mekânı, kuzey güney yönlü dikdörtgen biçimlidir. Harim, dört kalın ahşap direk ile bölünmüştür. Direklere hemen hemen eşit mesafede bulunan duvarlar ve kuzeydeki mahfil ile kare bir mekân meydana gelmiştir. Direkler, birbirine S-C kıvrımlı konsollarla birleşen aynalı kemerlerle bağlanmıştır. Direklerin arasında kalan kısım bağdadi kubbe ile örtülmüştür. Yanlarda kalan kısımlar ise düz ahşap tavan ile örtülüdür. Duvarlar düz beyaz badana ile boyanmıştır ve oldukça sadedir. Pencere açıklıkları, dış görünüşlerle paralel olarak yarım daire kemerlidir ve denizlikleri harime doğru aşağı eğimli yapılmıştır. Harim kapısı ise dikdörtgene yakın basık kemerli bir niş içine alınmıştır. Harimin kuzey duvarı boyunca dikdörtgen biçimli iki katlı mahfil yer alır. Mahfil altı ahşap direk ile taşınmaktadır. Direklerin dördü serbest, ikisi duvara bitişiktir. Kuzey duvarın doğu köşesine yerleştirilen merdiven ile mahfilin üst katına çıkılır. Mahfil üst katının, torna işi korkulukları bulunur. Üst kat orta kısmı yarım daire balkon şeklinde güneye doğru çıkıntı yapar.

Mihrap nişi, güney duvar ekseninde yarım daire kesitli olarak yapılmıştır. Çeyrek küre biçimli kavsarası nişten kalın kaytan bir silme ile ayrılmış, ayrıca kavsara yüzeyinde de yine verrev yerleştirilmiş iki kaytan silme ile hareketlendirilmiştir. Kaytan silmelerin ve kavsaranın dış kenarları S-C kıvrımlı bir görünüm yansıtır ve basık kaş kemerleriyle sonlanır. Nişin iki yanında, harime doğru üçgen taşıntı yapan silmeler, profilli sade bir yatay silme ile tamamlanır. Bu silmenin üstünde dikdörtgen alınlık içindeki kitabelikte mihrap ayeti yazmaktadır. Mihrabın, enlice ve içbükey dikdörtgen silme ile çerçevelendiği görülür. Çerçevenin dış kenarlarında ince profilli silmeler bulunmaktadır.

Minber, harimin güneybatı köşesine yerleştirilmiştir. Güneydoğu köşesinde de kare biçimli vaaz kürsüsü yer alır. Her iki unsur da yenidir.

Harim duvarlarında, pencere kemer üstlerinde ve aralarında S kıvrımlardan oluşan tek renkli basit kalem işleri yapılmıştır. Ayrıca mihrap üzerindeki duvarda siyah renkle boyanmış Kâbe motifi, mihrabın doğu yanındaki duvarda ise dekoratif bir saat resmedilmiştir. Yangın öncesinde de yapının duvarlarının fazla bezemeli olmadığını, bugünkü süslemelere benzer sade motiflerle hareketlendirildiğini köy sakinlerinden öğreniyoruz. Ayrıca saat ve Kâbe resimlerinin yangın öncesinde de bulunduğunu; ancak Kâbe'nin daha renkli bir boyamaya sahip olduğunu yangın sonrası çekilmiş fotoğraflarından anlıyoruz.

Kazankaya Köyü Eski Camisi'nin dikdörtgen planlı ve dikdörtgen prizmatik bir kütle kurulumuyla, inşa edilmiş harim mekânı, dört yanda düz ahşap tavan ve ortada dört ahşap direk ile taşınan bağdadi kubbe ile örtülmüştür.

Anadolu Türk mimarisinde düz ahşap tavanlı dikdörtgen planlı camiler, Anadolu Selçuklu döneminden 1950'li yıllara kadar her dönemde yapılarak gelmiştir. Ahşap kirişli tavanın ahşap direklerle desteklendiği cami örnekleri Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde daha sık görülmekle birlikte, 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı döneminde daha ziyade duvarlara oturan düz ahşap tavan şeklinde uygulanmıştır. Düz ahşap tavanın doğrudan duvarlara oturduğu örneklerle, taşrada daha sıklıkla rastlanır. Yozgat'ta da düz ahşap tavanlı dikdörtgen planlı camiler, Türkiye'de birçok yörede olduğu gibi oldukça yaygın bir uygulama alanı bulmuştur.

Kazankaya Köyü Eski Camisi'ni diğer düz ahşap tavanlı camilerden ayıran özelliği, dört ahşap direk ile desteklenen ve tavanın ortasına yerleştirilmiş bağdadi tekniğinde inşa edilmiş kubbesidir. Kubbe, ululuk sembolü olması bakımından arkaik dönemlerden beri geliştirilerek kullanılan bir örtüdür. İslam mimarisi için de gök kubbeyi temsil eder. Osmanlı döneminde kubbe, vazgeçilmez bir örtü türü olarak karşımıza çıkar. Çoğunlukla kâgir malzemeyle inşa edilmekle birlikte, özellikle geç dönemlerde

bağdadi-ahşap kubbe yapımı, birçok yörede hafifliği ve malzemesinin taşla göre daha ucuz olması nedeniyle, ayrıca kubbe geleneğini de devam ettirmesi nedeniyle tercih edilen bir teknik olmuştur.

Kazankaya Köyü Eski Camisi, düz ahşap tavanlı ve bağdadi kubbeli örtü sisteminde, kuzey- güney yönlü dikdörtgen plan göstermesinin yanı sıra; bağdadi kubbenin, harimin merkezinde dört ahşap destekle taşındığı ve direklerin etrafında kalan bölümlerin, merkezi plan şemasında olduğu gibi mekânı genişletme çabasıyla inşa edildiği, kökleri 10. yüzyıla giden ve 16. yüzyılda Mimar Sinan'la doruk noktasına ulaşan kâgır malzemeli 4 destekli merkezi kubbe-merkezi plan şemasının taşradaki naif bir yansımasıdır. Plan şeması, dörtgen harim mekânının yalnızca kubbeyi taşıyan dört destekle bölünmesiyle, Sinan'ın çıraklık eserim dediği ve ideal merkezi planlı cami şemasına ulaştığı İstanbul Şehzade Camisi'nin planının izlenimini vermektedir. Ancak, daha küçük boyutlarda ve farklı taşıyıcı ve örtü malzemeleriyle merkezi plan uygulanmıştır. Kazankaya Camisi'nde gördüğümüz gibi harimin merkezinde desteklerle taşınan bağdadi kuruluşlu merkezi kubbeli yapılar, klasik merkezi kubbeli-planlı camilerin farklı malzemeyle ve daha küçük boyutlarda yapılmış, taşra örnekleridir. Özellikle Kuzey Anadolu'da 19. yüzyılda inşa edilmiş birçok örneği vardır.

Kazankaya Camisi'nin alçı mihrabının kavsarasının kaytan silmelerle verrev bölünmelere ayrılarak, kemer hattının S-C kıvrımlı dışa yansıması, 19. Yüzyıl sonu- 20. Yüzyıl başlarında Çankırı⁴ ve Çorum⁵ yöresinde inşa edilmiş birçok caminin mihrabında rastladığımız bir şemadır. Bu şehirlerde muhtemelen gezici ustaların etkileşimleriyle moda haline gelmiş bir unsurdur.

Kazankaya Köyü Eski Camisi, 2012'deki yangın sonrasında ahşap aksamaları tamamen yenilenmiş olmakla birlikte özgün mimarisini korumaktadır. Dikdörtgen planlı, kabayonu taş malzemeli, tek minareli, ahşap mahfili, dıştan kırma, içten düz ahşap tavanlı, ortasında bağdadi kubbeli örtüsüyle Anadolu taşra camilerinin oldukça yalın bir örneğidir. Yangın öncesindeki fotoğrafları da değerlendirdiğimizde, bezemeler açısından oldukça sade görünmektedir. Yozgat'ta bağdadi kubbeli cami örneğine rastlanmamakla birlikte, Yozgat'ın kuzeyinde, Çorum dahil, özellikle Kuzey Anadolu'da yanı sıra Ege ve Marmara bölgelerinde yoğun, İç ve Doğu Anadolu bölgesinde daha seyrek olarak bağdadi kubbe uygulamaları görülmektedir. 19. Yüzyılda yaygınlaşan bağdadi kubbeli yapılar, dıştan çoğunlukla mütevazı bir görünüme sahipken, içten yoğun olarak bezenmiştir. Kazankaya Eski Camisi ise hem dıştan hem de içten son derece yalındır.

Çorum sınırında bir köyde bulunan Kazankaya Köyü Eski Camisi, bağdadi kubbesi ve mihrabı ile Çorum- Çankırı hattındaki bölgesel etkiyi yansıtan; merkezi kubbeli planıyla da klasik dönem merkezi kubbeli anıtsal camilerin geleneğini sürdüren, Osmanlı'nın son dönem taşra dini mimarisinin mütevazı ve güzel bir örneğidir.

Kaynakça

BOA. HAT 1605/94, 19 Şubat 1253 tarihli belge.

BOA. NFS.d. 2509, 21 Safer 1254 (16 Mayıs 1838), vr. 104–114.

BOA. NFS.d. 2517, 29 Zî'l-hicce 1256 (21 Şubat 1841), vr. 136–139.

ACUN, H. (2005). *Bozok sancağında (Yozgat ili) Türk mimarisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ALTAŞ, N. (2008). *T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tescili yapılan camiler: Amasya-Sivas-Tokat*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

ALTINSAPAN, E., & Parla, C. (2004). *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı yapıları I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

⁴ Özcan Balkır, a.g.t.

⁵ Abdulkadir Dünder, a.g.e.

- ARIK, R. (1973). *Batılılaşma dönemi Türk mimarisi örneklerinden Anadolu'da üç ahşap camii*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk sanatı* (3. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BAYRAKAL, S. (2007a). *Erken Osmanlı dönemi minberleri (1300–1500)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- BAYRAKAL, S. (2007b). Merkezi plan tasarımı ve malzeme özellikleriyle ilginç bir örnek: Göçbeyli (Bergama) Merkez Camii ve restorasyon önerileri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 16(2), 1–26.
- BOZER, R. (1990). *Kula'da Türk mimarisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇAL, H. (2000). *Niğde şehri'ndeki ahşap tavanlı camiler ve mescitler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DUYMAZ, A. Ş. (2009). Uluborlu Alaeddin Camii. *Vakıflar Dergisi*, 32, 65–90.
- DÜNDAR, A. (2004). *Çorum cami ve mescitleri*. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- ERDEMİR, Y. (1987). Tokat yöresi'ndeki ahşap camiler'in kültürümüzdeki yeri. İçinde S. H. BOLAY vd. (Haz.), *Türk tarihinde ve kültüründe Tokat Sempozyumu (2–6 Temmuz 1986)* (ss. 295–312). Ankara: Gelişim Matbaası.
- GÜNGÖR, E. (2017). *Nahiye-i Kızılıkünbed: Aydıncık nüfus defterleri (1838–1841)*. Ankara: Aydıncık Belediyesi Yayınları.
- GÜRBİYİK, C. (2016). Turgutlu Irlamaz Köyü Camii. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 146–162.
- HANİLÇE, M. (2013). Vatan topraklarında imza: Türk yer adları, Zile kazası örneği (1455–1575). *Turkish Studies*, 8(2), 89–135.
- HANİLÇE, M. (2016). Yozgat'ın kuzey ilçelerinin Osmanlı taşra teşkilatı içerisindeki yeri (XV ve XVI. yüzyıl). İçinde K. Özköse (Ed.), *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 213–229). Yozgat: Bozok Üniversitesi Yayınları.
- HASOL, D. (2017). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayınları.
- KARAÇAY, Ç. (2019). Çorum Üçköy Köyü Camii: Mimari ve süsleme özellikleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 521–538.
- KIZILTAN, A. (1958). *Anadolu beyliklerinde cami ve mescitler*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- KUBAN, D. (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- KURAN, A. (1986). *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- KURAN, A. (1993). Anadolu'da ahşap sütunlu Selçuklu mimarisi. İçinde *Malazgirt Armağanı* (2. bs., ss. 179–186). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KUYULU, İ. (1990). Kırkağaç Çiftehanlar Camii. *Sanat Tarihi Dergisi*, 5(5), 103–115.
- MUŞMAL, H., & ÇETİNASLAN, M. (2009). Bir keşif defteri ışığında Konya Kapı Camii'nin inşa süreci ve mimari özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 446–480.

- NECİPOĞLU, G. (2013). *Sinan çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda mimari kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- OTTO-DORN, K. (1959). Seldschukische Holzsaulenmoscheen in Kleinasien. İçinde R. Ettinghausen (Ed.), *Aus der Welt der islamischen Kunst: Festschrift für Ernst Kühnel* (ss. 59–88). Berlin: Gebr Mann.
- OTTO-DORN, K. (1962). Der seldschukische Moscheebau in Kleinasien. *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 2–3, 158–163.
- ÖNEY, G. (1971). *Ankara'da Türk devri yapıları*. Ankara: AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınevi.
- ÖZCAN BALKIR, B. (2018). *Çankırı (merkez ilçe ve köyleri) Türk dönemi mimari eserleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZCAN BALKIR, B. (2022). Yozgat Aydıncık Kazankaya Köyü Eski Camisi. İçinde Ş. YİĞİT, Ö. NARİNÇ, U. ÖZGÜR, & V. ALAEDDİNOĞLU (Ed.), *Toplumsal Araştırmalar 2* (ss. 32–45). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ÖZER, A. vd. (2014). *Adıyaman kültür envanteri*. Adıyaman: Adıyaman Tanıtma Vakfı ve İpekyolu Kalkınma Ajansı.
- SÖZLÜ, H. (2014). Balıkesir Burhaniye'de Ağacık Köyü Cami ve tasvirleri. *Turkish Studies*, 9(1), 495–508.
- ŞAHİN, H. vd. (2014). *Malatya kültür envanteri*. Malatya: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ŞAHİN, M. (2013). Giresun ilindeki bağdadi kubbeli camiler. *TÜBA-KED*, 11, 71–89.
- ŞAHİN, M. (2016). *Giresun ve Trabzon illerindeki bağdadi kubbeli camiler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TAŞKAN, D. (2011). *Artvin ili Borçka ve Hopa ilçeleri camilerinde ahşap süslemeler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TULUK, Ö. İ., & KELEŞ, S. (2008). Osmanlı'nın “yerel”i: Çorum yöresinde benzer tipoloji gösteren üç cami. İçinde M. M. Söylemez, M. Okumuş, & İ. Yiğit (Haz.), *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu 23–25 Kasım 2007* (C. 2, ss. 603–613). Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları.
- Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler I.* (1983). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- UYSAL, Z. (2005). Yeşilyurt Köyü Câmii. *Sanat Tarihi Dergisi*, 14(1), 309–329.
- ÜNAL, R. H. (1994). Yukarı Kızılca Köyü Halil Ağa Camii. *Sanat Tarihi Dergisi*, 7, 211–225.
- YARAR, S. (2021). Gelendost Abdulgaffar Camii planı ve süsleme programı hakkında bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 1026–1045.